

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยนี้ เป็นการประเมินผลสัมฤทธิ์โครงการประสานพลังแผ่นดินอาชนาญา เสพติด กรณีตัวอย่างจังหวัดสงขลา ซึ่งได้เลือกพื้นที่ อ.เมืองสงขลา เป็นพื้นที่ตัวอย่างในการประเมิน

๕.๑ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

วัตถุประสงค์ในการประเมิน มีดังต่อไปนี้

๑. เพื่อศึกษาวิธีการดำเนินงานของวิทยากร กระบวนการ (ครู ก.) เจ้าหน้าที่ศูนย์ พลังแผ่นดิน (ครู ข.) และผู้ประสานพลังแผ่นดิน (ปปส.)

๒. เพื่อศึกษาถึงผลการปฏิบัติงานของบุคลากรตามข้อ ๑ ต่อบุคลากรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๓. เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์ของผู้ปฏิบัติงานตามข้อ ๑

๔. เพื่อศึกษาถึงความพึงพอใจของประชาชนในหมู่บ้าน/ชุมชนต่อการดำเนินงานในโครงการฯ

๕. เพื่อศึกษาอุปสรรคของการดำเนินงานของบุคลากรตามข้อ ๑

๖. เพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย และ การสนับสนุนการปฏิบัติงานในพื้นที่ ให้เกิดความยั่งยืนของโครงการฯ

๕.๒ คำถามการวิจัย

ในการประเมินมุ่งตอบคำถามต่อไปนี้

๑. ในระดับอำเภอ วิทยากรกระบวนการ (ครู ก.) มีวิธีดำเนินการโครงการฯ อย่างไร มีผลสัมฤทธิ์และปัญหาอุปสรรคอย่างไรบ้าง

๒. ในระดับตำบล/เทศบาล เจ้าหน้าที่ศูนย์พลังแผ่นดินฯ (ครู ข.) มีวิธีดำเนินการ โครงการฯ มีผลสัมฤทธิ์ และปัญหาอุปสรรคอย่างไรบ้าง

๓. ในระดับหมู่บ้าน/ชุมชน ผู้ประสานพลังแผ่นดินฯ มีวิธีดำเนินการ โครงการฯ อย่างไร มีผลสัมฤทธิ์และปัญหาอุปสรรคอย่างไรบ้าง

๕.๓ วิธีดำเนินการวิจัย

การประเมินครั้งนี้ใช้วิธีการประเมินเชิงคุณภาพเป็นหลักเสริมด้วยแบบสอบถามเชิงปริมาณเกี่ยวกับความพอดีในด้านต่าง ๆ ของประชาชนต่อโครงการฯ

ประชากรในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ประชาชนในเขตจังหวัดสงขลา โดยเลือกกลุ่มตัวอย่าง จากเขต อำเภอเมืองสงขลา จำนวน ๖ ตำบล/เทศบาล คือ เทศบาลนครสงขลา ต.เข้ารูปช้าง ต.พะวง ต.ทุ่งหวัง ต.เกาะแಡ้ว และ ต.เกาะயอ โดยทาง อ.เมืองสงขลา ได้ให้ความอนุเคราะห์จัดกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งประกอบด้วย บุคคลเป้าหมายจากพื้นที่ที่เคยมีปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติดครบถ้วน ๓ ระดับ เช่นร่วมในการให้ข้อมูล ดังนี้ ระบาดรุนแรง จำนวน ๘๒ คน ระดับปานกลาง จำนวน ๕๖ คน และระดับเบาบาง จำนวน ๘๔ คน รวมทั้งสิ้น ๒๑๒ คน

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย มี ๒ ลักษณะ คือ

๑. แบบสอบถามความพึงพอใจของประชาชนต่อโครงการ (การประเมินเชิงปริมาณ)
 ๒. ชุดคำถามสำหรับการสัมภาษณ์ ๒ ลักษณะ คือ
 - ๑) คำถามสำหรับสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) กลุ่มละ

๑๐ กน

๒) คำถามสำหรับสัมภาษณ์เจาะลึก (Indepth Interview) บุคคลเป้าหมาย

การเก็บรวบรวมข้อมูล คณะผู้วิจัยได้จัดให้มีการสนทนากลุ่มย่อย ในระหว่างวันที่ ๒๗ - ๓๑ ตุลาคม ๒๕๔๖ และวันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๔๖ ที่โรงแรมพาวเวลล์ในสงขลา อ.เมือง จ.สงขลา และทำการสัมภาษณ์เจาะลึกบุคคลเป้าหมายในระยะเวลาໄลีเดีย กัน พร้อมกันนั้นก็ได้รวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามเชิงปริมาณ จากผู้เข้าร่วมสนทนา กลุ่มด้วย จำนวน ๑๘๙ ชุด จาก ๓๐๐ (คิดเป็น ๖๒.๖๖%) แล้วนำมายิเคราะห์ด้วย เครื่องคอมพิวเตอร์ ส่วนข้อมูลจากการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยการ วิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

๕.๔ การวิเคราะห์ข้อมูล

คณะกรรมการวิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๑. ตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูลจากแบบสอบถามเชิงปริมาณ จากการสนทนากลุ่มย่อยและการสัมภาษณ์เจาะลึกที่ได้

๒. นำข้อมูลจากแบบสอบถามเชิงปริมาณมาให้กับส่วนกลาง (สถาบันราชภัฏพระนครศรีอุธยา) ทำการประมวลผลด้วยระบบคอมพิวเตอร์ (ร่วมกับจังหวัดอื่น) และนำผลการวิเคราะห์ แสดงค่าเฉลี่ยของความพอดีต่อโครงการมาเปลี่ยน โดยมีเกณฑ์การพิจารณาดังนี้

ค่าเฉลี่ย ๔.๕๐-๕.๐๐ หมายถึง ความพึงพอใจตามประเด็นนี้ในระดับมากที่สุด

ค่าเฉลี่ย ๓.๕๐-๔.๕๕ หมายถึง ความพึงพอใจตามประเด็นนี้ในระดับมาก

ค่าเฉลี่ย ๒.๕๐-๓.๔๕ หมายถึง ความพึงพอใจตามประเด็นนี้ในระดับปานกลาง

ค่าเฉลี่ย ๑.๕๐-๒.๔๕ หมายถึง ความพึงพอใจตามประเด็นนี้ในระดับน้อย

ค่าเฉลี่ย ๐.๐๐-๑.๔๕ หมายถึง ความพึงพอใจตามประเด็นนี้ในระดับน้อยที่สุด

๓. นำข้อมูลจากการสนทนากลุ่มย่อยและการสัมภาษณ์เจาะลึก มาทำการ Coding Sort สรุปสาระสำคัญ เขียนพรรณนาความ เพื่อตอบคำถามวิจัยที่ตั้งไว้ เพื่อทำรายงานขึ้นสุดท้ายต่อไป

๕.๕ สรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล ทำให้ทราบผลการประเมินดังนี้

๑. การดำเนินงานของวิทยากรกระบวนการ (ครู ก.) มีผลต่อการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ศูนย์พลังแผ่นดิน (ครู ข.) และผู้ประสานพลังแผ่นดิน (ปพส.) สามารถเกือบอนุการปฏิบัติงานของผู้เกี่ยวข้องได้ในระดับดี และมีความเข้มแข็งเป็นที่น่าพอใจ

๒. การปฏิบัติงานของวิทยากรกระบวนการ (ครู ก.) ยังมีอุปสรรคและปัญหาบางประการ เช่น มีผู้ปฏิบัติงานไม่ครบตามจำนวนที่กำหนด เนื่องจากมีการโยกย้ายตำแหน่งหน้าที่ มีงบประมาณสนับสนุนยังไม่เพียงพอ มีภาระงานประจำอย่างอื่นค่อนข้างมากเป็นต้น

๓. การดำเนินงานของเจ้าหน้าที่ศูนย์พลังแผ่นดินฯ (ครุ ข.) มีส่วนเกือบหนุนสำคัญต่อการปฏิบัติงานของผู้ประสานพลังแผ่นดินฯ ในทุกชุมชน และยังเป็นพลังสนับสนุนการปฏิบัติงานของ ครุ ก. ที่สำคัญ ซึ่งทำให้โครงการฯ มีผลสัมฤทธิ์ และเป็นที่พอใจของประชาชนในระดับมาก ในพื้นที่ทุกระดับของการระบาดของปัญหายาเสพติด

๔. การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ศูนย์พลังแผ่นดิน (ครุ ข.) ประสบกับปัญหาและอุปสรรคบางประการ เช่น การขาดงบประมาณสนับสนุน การเบียดบังเวลาในการประกอบอาชีพ การขาดขวัญกำลังใจ ตลอดจนการไม่มั่นใจในความปลอดภัยแต่อย่างไรก็ได้ บรรดาครุ ข. โดยรวมก็ได้มีความตั้งใจที่จะปฏิบัติงาน เพราะเห็นคุณค่าและประโยชน์ของโครงการนี้

๕. การปฏิบัติงานของผู้ประสานพลังแผ่นดิน (ปพส.) โดยรวมอยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจ มีเป็นจำนวนมากที่ได้ปฏิบัติงานด้วยความเสียสละ เพราะเห็นแก่ความสงบสุขในหมู่บ้าน/ชุมชน และช่วยลดปัญหาอื่น ๆ ให้แก่หมู่บ้าน/ชุมชน เนื่องจากโครงการนี้สามารถจัดหรือผ่อนคลายปัญหายาเสพติดลงได้

๖. การปฏิบัติงานของผู้ประสานพลังแผ่นดินฯ (ปพส.) มีปัญหาและอุปสรรคสำคัญเกี่ยวกับ การขาดการร่วมมือจากเจ้าหน้าที่รัฐบาลส่วน ในบางพื้นที่โดยเฉพาะ สำรวจ มีประชาชนหรือผู้ปกครองบางคนยังไม่ให้ความร่วมมือเท่าที่ควร ต้องปฏิบัติงานด้วยความเสี่ยงด้วย และต้องเสียเวลาในการดำเนินการ โดยไม่ได้รับผลตอบแทนทางการเงินใด ๆ

๗. ทั้งเจ้าหน้าที่ศูนย์ประสานพลังแผ่นดินฯ (ครุ ข.) และผู้ประสานพลังแผ่นดินฯ (ปพส.) เน้นว่าได้ปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิผลในระดับที่น่าพอใจแม้ในบางพื้นที่จะไม่สามารถจัดปัญหายาเสพติดได้อย่างหมดสิ้น แต่ก็สามารถลดความรุนแรงลงได้จนกล่าวได้ว่าการปฏิบัติงานดังกล่าวประสบผลสำเร็จ

๘. ความพึงพอใจของประชาชนต่อโครงการฯ โดยรวมอยู่ในเกณฑ์ปานกลางถึงมาก เพราะสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ในหมู่บ้าน/ชุมชน ได้โดยที่ไม่เคยคาดหวังมาก่อน ทำให้ประชาชนมีวิถีชีวิตที่สงบสุข ลดความวิตกกังวลด้านต่าง ๆ ลงไปมาก เช่น ปัญหาการลักขโมย การสร้างความเดือดร้อนรำคาญ จากเยาวชน ผู้เสพยา เป็นต้น ประชาชน

โดยรวม ยังพอใช้ในระดับมากกับการรวมพลังกันสร้างความเข้มแข็งให้ ชุมชนในการต่อต้านยาเสพติด

๔. ประชาชนมีความคิดเห็นที่สำคัญ สรุปได้ดังนี้

๑) ให้รัฐบาลนโยบายเนื้อเยื่อย่างต่อเนื่อง และจริงจัง แม้ว่ามีเหตุจำเป็นต้องเปลี่ยนรัฐบาล ก็ขอให้ดำเนินการอย่างการนำความต้องการของประชาชนกับยาเสพติดไว้ โดยให้ถือว่าเรื่องนี้เป็นภาระแห่งชาติ

๒) ให้รัฐบาล/เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบใช้นาตรการขั้นเด็ดขาดในการปราบปรามและลงโทษผู้กระทำความผิดอันเกี่ยวเนื่องกับยาเสพติดอย่างจริงจัง

๓) ให้เจ้าหน้าที่ของรัฐที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ปฏิบัติงานอย่างตรงไปตรงมา มีความซื่อสัตย์ และยุติธรรม ไม่เห็นแก่พรรคพวກ เพื่อนฝูง หรือญาติพี่น้อง

๔) ให้มีการประชาสัมพันธ์ทางสื่อต่าง ๆ ทุกรูปแบบอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ประชาชนตระหนักในพิษภัยของยาเสพติดเหมือนเช่นที่ผ่านมาในช่วงทำสังคม แตกหักกับยาเสพติด

๕) ให้รัฐบาลแก้ไขกฎหมาย/บทลงโทษให้มีความเด็ดขาดและรุนแรง เมื่อตนกับประเทศเพื่อนบ้าน คือ สหพันธรรัฐมาเลเซีย

๖) ให้รัฐบาลหาทางสร้างงานสร้างอาชีพให้คนในชุมชน โดยเฉพาะเด็กวัยรุ่นที่ไม่ได้อยู่ในระบบโรงเรียน ได้มีอาชีพและมีงานทำ

๗) ให้หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชน ร่วมมือกันให้ความรู้แก่ ประชาชนในเรื่องของการป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดในชุมชนให้มากขึ้น

๘) ให้ชุมชน ภาครัฐและองค์กรเอกชนต่าง ๆ ร่วมกันจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งทางด้านกีฬาและวัฒนธรรมประเพณีของคนในชุมชนให้มากขึ้น เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความรักความผูกพันต่อกัน

๙) ให้ผู้ที่เกี่ยวข้องหาทางให้ประชาชน เกิดการเรียนรู้ที่จะช่วยกันควบคุมดูแลให้ชุมชนของตนปลดจากยาเสพติด

๑๐) ให้รัฐบาลมาตรการดำเนินการควบคุม ตรวจสอบการแก้ปัญหายาเสพติด ในสถานศึกษาอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมมากขึ้น ไม่ใช่ทำเพราๆ ลูกสั่งมา

๑๑) ให้ภาครัฐ/ผู้ที่รับผิดชอบ ามาตรการและแนวทางการป้องกันและแก้ปัญหา การติดสารเสพติดชนิดอื่น หลังจากการเข้มงวดกับการปราบปรามยาบ้า

๑๒) ให้มีการรณรงค์ให้สถาบันครอบครัวตระหนักราชการเอาใจใส่ ดูแลบุตรหลานและคนในครอบครัว ให้ห่างไกลจากยาเสพติดให้มากยิ่งขึ้น

๑๓) ให้ภาครัฐดำเนินการป้องกันและปราบปรามอย่างจริงจังกับขบวนการค้ายาเสพติด โดยเฉพาะ คนของภาครัฐที่เกี่ยวข้องไม่ใช่ทำแบบลูบหน้าประมูล

๑๔) ให้ทางราชการช่วยจัดทางบประมาณสนับสนุนผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ เพื่อเป็นการบำรุงรักษาและกำลังใจ โดยเฉพาะการชดเชยรายได้ที่ขาดหายไป จากการปฏิบัติงานในโครงการนี้

๑๕) ให้ทางราชการามาตรการและแนวทางการรักษาความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินของผู้ปฏิบัติงานในโครงการนี้

๕.๖ การอภิปรายผล

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล การประเมินผลสัมฤทธิ์โครงการประสานพลังแผ่นดิน เอาชนะยาเสพติด กรณีตัวอย่าง จังหวัดสงขลา ครั้งนี้มีประเด็นที่น่าสนใจ ควรได้นำมาอภิปราย ดังนี้

๑. บทบาทของครู ก. ต่อผลสัมฤทธิ์ของโครงการฯ แม้ว่ามีความสัมพันธ์กับความสำเร็จของโครงการฯ อญี่ในแणที่ที่น่าพอใจ แต่ก็ปรากฏว่าที่มีปฏิบัติงานของครู ก. มีไม่ครบตามจำนวนที่ได้รับการอบรม คือ อำเภอละ ๕ คน (จังหวัดสงขลา ,2546: 24) ทั้งนี้ เนื่องจากการ ยกย้ายไปรับตำแหน่งใหม่ / เปลี่ยนแปลงหน้าที่ทำให้การทำงานในระบบที่มีงานลดความเข้มแข็งลงไป และเนื่องจากการในโครงการนี้เกี่ยวข้องโดยตรงกับครู ก. บางคน เช่น ปลัดอำเภอฝ่ายป้องกัน และสาธารณสุขอำเภอ จึงทำให้การทำงานตกอยู่กับ ครู ก. บางคน ซึ่งเป็นผลให้การปฏิบัติงานพื้นที่ลดประสิทธิภาพลง ทำให้ผู้ปฏิบัติงาน คือ ครู ข. และผู้ประสานพลังแผ่นดินขาดช่วงกำลังใจในการปฏิบัติงาน ในส่วนของความรู้ที่ครู ก. ได้รับการอบรมมาไม่สอดคล้องกับการนำไปปฏิบัติงานจริง จึงทำให้มีผลต่อผลสัมฤทธิ์ผลของการปฏิบัติงาน

๒. บทบาทของครู ข. แม้จะมีส่วนสำคัญต่อความสำเร็จของโครงการฯ แต่ก็พบว่า ครู ข. จำนวนไม่น้อยได้รับการอบรมหมายการกิจที่ไม่ชัดเจน ประกอบกับการ

ทำงานที่ข้างไม่มีการรวมพลังกันอย่างเห็นยอดน้ำมากพอ อันเนื่องมาจากการบูรณาการของคนไม่เข้าใจในบทบาทของตน และบางคนได้รับการแต่งตั้งโดยที่เจ้าตัวขาดความสำนึกในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อส่วนรวม จึงส่งผลให้ประสิทธิภาพการทำงานในโครงการ

๓. ผู้ประสานพลังแผ่นดิน ส่วนหนึ่งลูกค้าเดิมกล่าวโดยจำกัดอยู่ในกลุ่มผู้ที่มีตำแหน่งหรือบทบาทในหมู่บ้าน/ชุมชนอยู่แล้ว ทำให้การกระจายความรับผิดชอบยังไม่เป็นไปอย่างทั่วถึง อย่างไรก็ได้การใช้บุคลากรที่มีตำแหน่งอยู่แล้ว ในอีกด้านหนึ่งก็มีส่วนที่เป็นผลดี เพราะทำให้บุคลากรเหล่านี้ มีเครือข่ายเชิงอำนาจในการปฏิบัติงานให้เป็นผลสำเร็จได้ง่ายขึ้น

๔. ความสำเร็จของโครงการฯ นอกจากจะเป็นผลจากการปฏิบัติหน้าที่ของครู ก. ครู ข. และผู้ประสานพลังแผ่นดินโดยตรงแล้ว ยังมีส่วนเนื่องมาจากการชัดเจนของนโยบาย และการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องที่ช่วยกระตุ้นความสำนึกของประชาชนโดยรวมอีกด้วย

๕. ด้วยข้อจำกัดด้านเวลาที่ต้องทำให้การปฏิบัติงานมากกว่าผลการปฏิบัติจริงกล่าวคือ มีผู้ประสานพลังแผ่นดินฯ (ปพส.) บางคนขาดความพร้อมในการปฏิบัติงาน จึงทำให้โครงการไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

๖. การมีงบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอ และบางคนต้องใช้เงินส่วนตัวในการทำงานทำให้ขาดหัวญ และกำลังใจในการปฏิบัติงาน เมื่อมาปฏิบัติงานในโครงการนี้จึงทำให้ขาดรายได้ประจำ ส่งผลให้การทุ่มเทพลังด้านต่าง ๆ ให้กับโครงการนี้ยังไม่เต็มที่

๗. ความสำเร็จของการประกาศสังคมอาชนະยาเสพติดผนวกกับโครงการประสานพลังแผ่นดิน ทำให้มีส่วนเกื้อกูลที่สำคัญต่อการแก้ปัญหาอื่น ๆ ในชุมชน ประชาชนจึงได้ทุ่มเทให้ความร่วมมือกับโครงการนี้ ดังเห็นได้จากการที่ประชาชนรู้สึกมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินเพิ่มขึ้น และหมดความกังวลห่วงใยเกี่ยวกับลูกหลานจะติดยา

๔.๓ ข้อเสนอแนะ

ก. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การที่จะทำให้มีการปฏิบัติงานตามโครงการนี้ให้เกิดผลอย่างยั่งยืนนั้น ย่อมจะเกี่ยวข้องกับบทบาทของภาคส่วนต่าง ๆ ในลักษณะที่ต้องส่งเสริมและประสานกันอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือ

๑. รัฐควรจัดให้มีนโยบายที่อ่อนโยนต่อเนื่อง จริงจัง โดยมีแผนปฏิบัติงานที่ชัดเจน มีการจัดงบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอและติดตามประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบเพื่อจากผลการวิจัยพบว่าประชาชนส่วนใหญ่เห็นด้วยและพร้อมที่จะสนับสนุนนโยบายที่ต่อไป

๒. รัฐ ชุมชน และหรือองค์กรเอกชนรวมทั้งองค์กรธุรกิจต่าง ๆ ควรร่วมกันระดมทรัพยากรมาสนับสนุน การจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น ลานกีฬา ตลาดทั้งจัดตั้งกองทุนสนับสนุนการอาชนาญาเสพติด เพื่อจากผลการวิจัยพบว่าชุมชนขาดแคลนสิ่งเหล่านี้

๓. ควรมีการประชาสัมพันธ์โครงการอย่างต่อเนื่อง เพื่อปลูกจิตสำนึกในการต้านยาเสพติดให้เกิดขึ้นอย่างยั่งยืนและมั่นคง ซึ่งต้องร่วมกันดำเนินการทั้งโดยภาครัฐและเอกชน ทั้งระดับรัฐบาลและระดับชุมชน เพื่อผลจากการวิจัย พบว่า การประชาสัมพันธ์ของภาครัฐมีผลสำคัญต่อการต้นตัวและการสนับสนุนโครงการในปัจจุบัน

๔. หน่วยงานราชการต่าง ๆ รวมทั้งตำรวจในท้องที่จะต้องสอดส่องตรวจสอบ ดูแลพื้นที่ต่าง ๆ อย่างทั่วถึง โดยจัดให้มีอาสาสมัครและแนวร่วมช่วยกันดูแลตลอดเวลา เพราะเป็นการประสานพลังแผ่นดินระหว่างภาครัฐกับประชาชนอย่างแท้จริง

๕. ควรจัดให้มีมาตรการด้านการศึกษาอบรม ที่มีลักษณะบูรณาการ ทั้งด้านยาเสพติด โดยตรงและด้านอื่น ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ การมีงานทำและอาชีพตลอดจนส่งเสริมให้ชุมชนได้มีความเข้มแข็งอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ จากผลการวิจัยพบว่า การแพร่ระบาดของยาเสพติดเกิดขึ้นในหมู่วัยรุ่นที่อยู่ในระบบโรงเรียนเป็นส่วนใหญ่ และผู้ที่ว่างงาน

๖. ประชาชนควรได้ร่วมพลังกันในลักษณะต่าง ๆ ให้สามารถดูแล ป้องกันและแก้ไขปัญหายาเสพติดได้ด้วยตนเอง โดยการจัดระบบหรือองค์กร ชุมชนขึ้นมาในลักษณะเป็นเครือข่ายชึ้นกันและกันเพื่อนอกจากจะดูแลป้องกันชุมชนของตนเองแล้วยังเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดขึ้นในชุมชนอื่นอีกด้วย

๑. ควรส่งเสริมให้มีการนำหลักปฏิบัติในทางศาสนามาใช้ให้เกิดผล บุคลากรในทุกศาสนาควรได้ส่งเสริมให้มีการปฏิบัติงานเผยแพร่ธรรมะเชิงรุกให้สามารถนำไปใช้แก่ปัญหาสังคมต่าง ๆ ได้ อย่างแท้จริง จากผลการวิจัยพบว่า บางชุมชนสามารถนำหลักปฏิบัติในทางศาสนามาใช้ให้บังเกิดผล

๒. เป็นที่สังเกตว่า ในสังคมมุสลิม แม้ในบางชุมชนจะสามารถป้องกันและแก่ปัญหายาเสพติดได้ โดยใช้หลักการทางศาสนา แต่ในบางชุมชนกลับมีปัญหาทั้งการค้าและการเสพค่อนข้างรุนแรง รัฐบาลควรจะทำการวิเคราะห์วิจัยสาเหตุของปรากฏการณ์นี้ เพื่อนำเอาองค์ความรู้ไปใช้ประโยชน์ต่อไป จากผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมุสลิมบางชุมชนมีการแพร่ระบาดของยาเสพติดอย่างรุนแรง

๓. ในชุมชนเมืองของจังหวัดสงขลา เป็นแหล่งรวมของสถานศึกษา มีหอพัก และสถานศึกษาจำนวนมาก มีแหล่งท่องเที่ยวชายทะเล ที่มีบริเวณกว้าง ทำให้การแพร่ระบาดของยาเสพติดเป็นไปได้ง่าย บทบาทของผู้ประสานพลังแผ่นดินย่อมจะต้องดำเนินการอย่างเข้มข้นและแตกต่างจากที่อื่น เพราะจากผลการวิจัยพบว่า มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดจากแหล่งดังกล่าวเป็นจำนวนมาก

๔. จังหวัดสงขลา เป็นแหล่งประมงทางทะเลที่สำคัญ และมีท่าเรือหลายแห่ง จึงเป็นแหล่งชุมชนของแรงงานต่างชาติ โดยเฉพาะแรงงานประมง ซึ่งง่ายต่อการแพร่ระบาดของยาเสพติด ทำให้การค้าและการเสพเป็นไปได้โดยสะดวก แต่การติดตามดูแลในระหว่างที่อยู่ในทะเลให้ทั่วถึงย่อมเป็นไปได้ยาก รัฐบาลจึงควรมีมาตรการพิเศษเพื่อป้องกันการแพร่ระบาดอย่างมีประสิทธิภาพ

๙. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

๑. จังหวัดสงขลา มีชุมชนที่หลากหลาย เช่น ชุมชนชาวประมง ผู้ใช้แรงงานนักเรียน นักศึกษาที่อาศัยอยู่ในหอพัก หญิงอาชีพบริการ เป็นต้น จึงควรทำการศึกษาวิจัยแนวทางการจัดระบบชุมชนเพื่ออาชันะยาเสพติดอย่างยั่งยืน

๒. ควรศึกษาวิจัยปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความสำเร็จในการใช้มาตรการสูญ-ปกตในชุมชนมุสลิม เพื่อเป็นแนวทางนำไปสู่การปฏิบัติในชุมชนมุสลิมอื่น ๆ ต่อไป

๓. ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการแพร่ระบาดของยาเสพติดในสังคมมุสลิมทางภาคใต้

๔. ศึกษาเกี่ยวกับพฤติกรรมและแนวทางการนำบัดผู้เชพที่เลิกเสพยา แล้วหันไป
เสพสารเสพติดอย่างอื่น เช่น ในกระท่อง กัญชา หรือความก้าวและสารระเหย

